

Doktori értekezés a dualista vármegyék életéről

Erik Stenpien:
Abaúj és Torna vármegyék
szervezetének átalakítása
1848 és 1918 között

AXVIII. század második felétől jelentkező önálló hazai jogtörténetírás, majd az abból autonóm területté sarjadt jogtörténet tudomány egyik leg gazdagabb ága mindenkoron a közigazgatás történetének felhalmozott ismeretanyaga volt. A XIX. század második felétől egyetemi katedrával is büszkélkedő joghistoria művelői közül többen – bizonyos a tanszék-alapítást is fémjelző kormányzati gesztus reflex hatásként – első, majd későbbi munkáikat is jobbára a korábbi századok kódéba vesző állami és önkormányzati működés mindennapjainak feltárására szánták. Ezt tette *Botka Tivadar*, aki 1862-ben napvilágot látott kétkötetes művében, „Vázlatok a megyei alkotmányos élet múltjából” címmel tette közzé vizsgálódásainak eredményeit, válván így a magyar vármegyék első monográfusává. *Wenzel Gusztáv*, a pesti egyetem jogtörténet professzorának figyelme pedig a középszintű igazgatás másik formája felé, a városi közigazgatás múltja felé fordult, és alapos kutatásainak köszönhetően 1887-ben publikálta „Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben” című munkáját. *Wenzel* kortársa, *Hajnik Imre* az addigi átfogó karakterű analíziseken túllépve – egy esztendővel később – akadémiai értekezésében már egy fontos részprobléma elemzését vállalta, midőn az örökös főispánság intézményének helyét jelölte ki a magyar történeti alkotmány épületében.¹ A tudományos szintézisre törekvésen túl azonban megkezdődtek az eredeti források mind teljesebb feltárására irányzott munkálkodások is, amelyeknek kézzel leginkább kitapintható eredményeként *Kolosvári Sándor* és *Óvári Kelemen* nyolc kötetre rugó anyaggyűjteményük közzétételével örvendeztették meg a szakmát, és a régi megyei élet iránt érdeklődő szélesebb közönséget.²

A múlt században a közigazgatás-történeti örökséget számottevően azután a közjogász *Ereky István* gyarapította, aki az akkor hatályos közjog művelése mellett az állami adminisztráció jó néhány intézményének történetjére is rávilágított.³ Az elődök nyomdokain járók közül említést érdemel *Egyed István* a két háború közötti Magyarország neves konzervatív tudósa, aki a vármegyei önkormányzat intézményéről írt hosszan, e tárgyban azóta is megkerülhetetlennek tűnő monográfiájá-

ban. Egyed midőn tárgyának alapvető feldolgozását vállalta, a burzsoá kori vármegyei működés valamenynyire fontos intézményének megrajzolásával a történeti fejlődést is gondosan láttatta.⁴ Ám az ellenforradalom Magyarországnak tudományossága nem elégedett meg a közigazgatás-történet témáinak országos léptékű vizsgálataival, mind többen fordultak egy-egy kisebb közösség igazgatásának mindennapjai felé. A városi jogok, és különösen az autonómia-törekvések görcső alá vételén túl e körben elsősorban *Holub József* munkássága érdemel kiemelészt Zala vármegye középkori történetjének bemutatásával.⁵

A felszabadulást követő néhány évtized gazdag közigazgatási irodalmáról a jogtudomány jelesei közül többen is készítettek mérleget. Az éppen csak magunk mögött hagyott korszak meghatározó kutatói közül is kiemelészt érdemel *Csizmadia Andor* professzor, aki egyik, máig ható, maradandó értékű munkájában magvas tudománytörténeti elemzése mellett nagy ívű, de pontos kontúrokkal rajzolta meg a hazai közigazgatás új és legújabb kori tablóját.⁶

A joghistoria kortársi művelői közül a pécsi egyetem hírneves, „iskola teremtő” professzorától később többen is átvették a staféta botot. Így *Kajtar István* a polgári kori városigazgatás feltérképezésében alkotott maradandót,⁷ míg *Erik Stenpien* Doctor Vater-ja, *Stipta* professzor a magyarországi megyei törvényhatóságok modernkori metamorfózisának szentelt figyelmet.⁸ A magyar közigazgatás egykor volt teljes épületének, vagy egy-egy lényegi intézménye történetének monografikus igényű bemutatását követően a szakma feltörekvő, trónkövetelő garnitúrájából most többen is az egyes országrészek, illetve más partikuláris területek alkotmányos szabályaira, vagy adminisztrációjuk alakulására irányították figyelmünket.

Ezt tette legutóbb *Heka László*, aki Szegeden – szép és érett – értekezésében elemezte a Horvát-Szlavon és Dalmát országok közjogi viszonyait, a magyar szent koronához fűződő – hosszú időn át példásan békés – kapcsolatát. S a múlt esztendő derekán sikerrel megvédett doktori értekezésében ilyen feladatra vállalkozott Erik Stenpien kolléga is, aki a miskolci jogtörténeti műhelyben, és annak gyámolító segítségével Abaúj és Torna vármegyék igazgatásának, és e megyék hajdan volt, és egykor elevenen pulzáló adminisztrációjának tablóját tárta elénk.

A szerző, hosszú évek szorgalmas kutatómunkájának gyümölcséeként két felvidéki – zömmel nemzetiségek lakta – megye autonómia törekvéseinek, majd együttélésének felvázolására tett kísérletet, bemutatva e középszintű igazgatási entitások működési folyamatait, szervezetrendszerét a XIX. század második felétől egészen az első nagy világegés végnapjaiig.

Az impozáns jogirodalmi háttérre támaszkodó dolgozat témáját öt fejezetben, jelentős önfegyelmre utaló bevezetőben, és lényegre törő „kitekintés”-ként aposztrofált szintézisben járta körül.

A szerző a magyar vármegyei igazgatás fontos évtizedeit elemző, lényegében helytörténeti karakterrel is

bíró, vállalkozásában érthető módon kísérletet tett a választott intézmény teljes történetének bemutatására, a magyar alkotmányos berendezkedés egyik alappilléreként is számon tartott – előbb királyi, majd nemesi – comitatusok genezisének, és megizmosodásuk fejlődésének felvillantására. Az ilyen – tudományos értekezésnél nagyon is gyakori – próbálásoknak mindazonáltal megvan a maguk alig megkerülhető veszélye. Az intézmények olykor nagyon is hosszú előtörténetének sommás láttatása – ami viszont a feltételezett nagyszámú, a témában járatlan laikus olvasó számára több mint udvarias gesztus – nem egyszer elnagyolt megállapításokkal, nem eléggé kiértékeltek tézisekkel párosulnak.

A kutatókra e téren leselkedő veszélyeket az egyébként tartalmas, értékes és színvonalas értekezés szerzője sem tudta teljességgel elkerülni. A magyar vármegyei szervezet keletkezésének forrásvidékeiről szólván, Stenpien kollega, az e körben íródott monográfiákra utalván, ugyanis egyenesen oda konkludált, hogy a középszintű igazgatási egységek megalapításánál „a Magyar Királyság szent alapítójának egy jól működő minta állt rendelkezésére, amit ki is használt, amikor a későbbi magyar megyék alapjait lerakta.” S a mintát, amint azt a régebbi és a modern szlovák történeti irodalomból építkező szerzőtől megtudhatjuk a „nagyomorva hűbérfejedelemségek” tálcán szállították az európai államrendszerekkel is harmóniát kereső keresztény magyar állam megalkotójának.

Hazai történetírásunk jelesei, a múlt századi, és az azt megelőző idők auctorai e kérdéstről azonban éppenséggel ellenkezőképpen nyilatkoztak. Anélkül, hogy most e körben részletező vizsgálódást végeznénk, és az idevágó hazai irodalom könyvtárra rugó eredményeire támaszkodva próbálnók elerőtleníteni a dolgozat imént citált tézisének, engedjék meg a recenziának, hogy eltérő álláspontjának rögzítésekor, némileg persze tekintélyérvként, és a szlovák álláspont források híján jobbra nyelvészeti bizonyítékokat enumeráló véleményével szembeni kétségének megformulázásakor, a nemrégiben elhunyt *Kristó Gyula* professzor álláspontjára hivatkozzék. A jeles szegedi kutató az ismert szlovák állásponttal polemizálva, álláspontjának igazolására maga is a nyelvtudomány eszköztárához folyamodott, midőn azt boncolgatta, hogy „...vajon szláv szó volt-e az a mega, amelyet a magyarok a XI–XII. században középszintű igazgatási egység jelölésére használtak? A megye – eredetét tekintve – vitathatalanul szláv szó, – ismerte el a magyar középkor minden napjainak elismert tudósa – ám a szlávból a magyar *csak* 'határ' jelentésében vette át. Nem is vette át más értelemben, hiszen a szlávban nincs 'districus', azaz 'körülhatárolt terület' jelentése. Ez az értelemszerűen alakult ki, hogy a magyar nyelv átvette a szlávból a 'határ' jelentésű *mega* szót. Ebből viszont egyértelműen következik, hogy a magyarországi vármegye nem lehet szláv eredetű.”¹⁹

E sorok írójának Erik Stenpien értekezése bevezetőjében rögzített tételétől eltérő vélekedéséből azonban mégsem volna szerencsés arra a következtetésre jutni, hogy a szerző hibázott, akkor, midőn témája előtörté-

netének felvázolására is erőfeszítéseket tett. Ellenvetésünk halk megfogalmazásával azonban fel kívántuk hívni a figyelmet arra, hogy a Duna–Tisza táján még történeti kérdésekben sem ritka véleménykülönbségek meglétében, a divergáló, vagy éppen konkuráló tézisek említésekor távolról sem fölös óvatosság az álláspontok teljesebb bemutatása.

Mint ahogy – a lehetőségek mind teljesebb kiaknázásával – kerülni kell a leegyszerűsítő, sommás megállapítások, tételek megfogalmazását is. Gondolunk itt Stenpien kolléga azon megállapítására, amelyet – még mindig választott témájának kibontása előtt, – a kései feudális vármegye fölötti ítéletként fogalmazott meg: „A nemesi vármegye sok évszázadon át fejlődött. Végző formája, mely a 19. század 40-es éveiben alakult ki, szilárdan védte a rendek érdekeit.” (18. p.)

A magunk részéről azonban – legutóbbi olvasmány élményeink nyomán úgy látjuk, hogy a reformkor haladó mozgalmainak a vármegyék – egyre szaporodó számban – nem csupán helyet adtak, de politikai fórumaik révén éppenséggel a hazai progresszió motorjává váltak. S mi több, elmondható, hogy a vezérszerepre jutó Pest megye mellett, Kossuth kezdődő politikai pályájának teret nyújtó Zemplén is jó példa állításunk bizonyítására.¹⁰

Fenti próbb észrevételeink azonban mit sem vonnak le a szerző, saját, zömmel levéltári kutatásokra támaszkodó értekezésének értékéből. A témában, és a korszakban kevésbé járatos olvasó számára különösen izgalmas olvasmány a dolgozat azon fejezete, amely az átalakuló, polgáriba forduló megyei intézmény működéséről ír. Mindezt persze megelőzte a két comitatus sok száz esztendő múltjának vázlatos felvillantása, amelynek elhagyását, gazdag, és teljességgel újszerű tényanyaga okán, veszteségként élhetnők meg.

Az 1848-as forradalmi napok hevülete, és Kossuth lankadatlan energiája a középszintű igazgatás fórumait, összetételüket, és hatáskörüket is reform alá vette. A dolgozat jól ábrázolta az utolsó rendi országgyűlés különböző tényezőinek küzdelmét a megyei hatóságok átalakulásáért, melynek révén a „közsabadságot” és a megye rendszert „összhangzásba” kellett hozni. Mindez ugyanakkor természetesen együtt járt a korábbi szerkezet „moderát” formában történő korrekciójával is.

Az értekezés fontos, és egyúttal forrásokban, információkban gazdag alfejezete (1., 2., 3.) az 1848-as történetek megyei krónikájával a helyi politika dzsungelébe kalauzolta el az érdeklődő kései utódot. Abaúj és Torna vármegyék közgyűlési termei újra megelevenedtek szemünk láttára, és Erik Stenpien tolla nyomán szinte magunk előtt láttuk a közélet, és szereplőinek korabeli zsúfolt napjait, törekvéseit, és kudarcaikat. Biztonsággal állítható, hogy az értekezés e részében rögzített, adatokban gazdag táblója a jövő hely- s politika történészei kezében elsődleges, és megkerülhetetlen kiindulóponttá válhat.

A dolgozat második fejezete a 48/49-es szabadságharc leverése utáni évtized történéseibe avatta be az olvasót. Előbb az olmtüzi alkotmány betűjét és szellemét, majd az

ún. Sylvesterpatent hatályosulását szolgáló abszolutista rendszer magától értetődően gyökeresen felforgatta a korábbi magyar közigazgatás teljes épületét. A Haynauval és Geringerrel, később egy hosszabb periódus névadójaként megismert Bach Sándorral fémjelzett esztendő a magyar történelem legsötétebb napjait idézik. Az értekezés e gyásszal, megtorlással, elnyomással és diktatúrával terhes napokat tárta fel nagy precizitással, és átélessel. Természetes, hogy ez az abszolutista rendszer a megyei autonómia és közigazgatás nyolcszáz éves környezetét sem kímélte. Mindezekről a szerzőtől részletes tájékoztatást kaptunk. Különösen értékesnek tekinthetők a dolgozat azon fejezetei, melyek a két – 1850-től felülről összevont – megye szervezeti struktúráját, belső szerkezetét, és hivatalnoki karát mutatták be.

A Birodalom modernizációs, és egyúttal alkotmányos átalakításának kudarcos eseményeiről szólván, az értekezés az éledező szlovák nemzeti törekvésekről sem feledkezett meg. Az 1861-es esztendőben két memorandumot is eredményező mozgalom a nemzetiségi feszültségek korai meglátására utaltak.

Jegyzetek

- ¹ Hajnik Imre: Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. (Bp. 1888.)
- ² A magyar törvényhatósági jogszabályok gyűjteménye. Corpus Statutorum Hungariae Municipalium. (Bp. 1885–1904. 8. k.)
- ³ A magyar helyhatósági önkormányzat. (Bp.–Keszthely. I. k. 1908. II. jav. Kiad. 1910.); Tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből. (Bp. 1908. 1–2. k.); Jogtörténelmi és közigazgatási tanulmányok. (Eperjes, 1917. I–II. k.)
- ⁴ Egyed István: Vármegyei önkormányzat. (Bp. 1929.)

A hatvanas évtized egyébként – amint azt a szerző is lényegre törően érzékeltetette – a középszintű közigazgatás hektikus változásait hordozta. Az októberi diplomának, de még inkább az azt kísérő császári kéziratnak köszönhetően Magyarország megint egyszer visszanyerte megyéinek autonómiáját, és a 48-as reform újból éreztette hatását. Ám amint azt jól tudjuk, a Schmerling provizórium néhány esztendőre vissza tudta forgatni a történelem időkerékét, és Pesten még egy darabig várni kellett az alkotmányos viszonyok beköszöntére.

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés környéki időszak igazgatástörténetével az új és legújabb kori történelmi irodalom viszonylag keveset foglalkozott. Erik Stenpien dolgozata e téren jelentős mértékben törlesztett ebből az adósságból midőn – igaz csak választott két megyéjével összefüggésben – feltárta azokat a változásokat, melyeket a kiegyenlítés hónapjainak köszönhetünk.

Révész T. Mihály

- ⁵ Holub József: Zala vármegye története a középkorban I. k. A megyei és egyházi közigazgatás története. (Pécs., 1929.)
- ⁶ Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. (Bp. 1976.)
- ⁷ Kajtár István: Magyar városi önkormányzatok /1848–1918/. (Bp. 1992.)
- ⁸ Stipta István: Törekvések a vármegyék átalakítására, (Bp., 1995.)
- ⁹ Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. (Bp. 1988. 45–46. pp.)
- ¹⁰ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban, (Bp. 2002. 53–116. pp.)

„A jog története egy mozgás története...”

INTERJÚ
BERNHARD SCHLINKKEL
A BERLINI HUMBOLDT EGYETEM
JOGÁSZPROFESSZORÁVAL

Bernhard Schlink

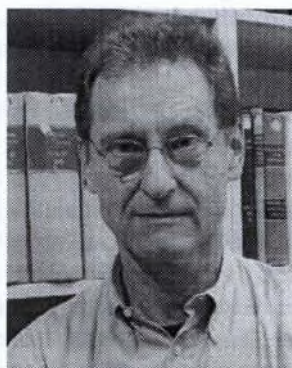
Született 1944-ben;

Jogi tanulmányait Heidelbergben és Berlinben végezte;

1987-től Észak-Rajna-Westfália Tartományi Alkotmánybíróságának bírója;

Jelenleg a Humboldt Egyetem Közjogi- és jogfilozófiai tanszékének professzora;

Főbb kutatási területei: alapjogok nemzetközi összehasonlításban; az árulás és a besúgás története a középkortól napjainkig; a felelősség kérdései a múltban elkövetett bűnökért.

Komoly szépírói életművet tudhat magáénak, számos bűnügyi regény és elbeszélés szerzője, munkásságát több német és nemzetközi irodalmi díjjal tüntették ki.

Az 1995-ben megjelent „A felolvasó” című regénye (Der Vorleser), amely újraértelmezte a kollektív és az egyéni bűn és bűnhődés kérdését, az elmúlt évek egyik legnagyobb könyvsikere volt Németországban és a nagyvilágban. A művet több mint 25 nyelvre lefordították.

A Die Welt című napilap 1999-ben alapított díjának első díjazottja. 2000-ben ő tartotta a méltató beszédet a második kitüntetett, Kertész Imre díjátadásán.

2004. októberének elején Budapesten járt a Berlini Humboldt Egyetem küldöttsége, hogy ünnepélyesen megújítsa a sok éve jól működő egyetemközi, bilaterális együttműködési szerződést az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel. A küldöttség tagjaként látogatást tett az Állam- és jogtudományi karon Bernhard Schlink, a Humboldt Egyetem Jogi karának professzora, az Alkot-